

Mööblikogu kui raam muuseumi- kolleksioonidele

LEILI KRIIS

Mööbliesemed on tähtis ja vajalik element igas ruumis. Akadeemilise õppeasutuse olulised ruumid on auditooriumid, laborid ja töökabinetid, mis eeldavad kindlatüübilist sisseseadet. Mööbliesemete puhul – kolleksiooni- ja raamatukapid, labori- ja kirjutuslauad, toolid, riulid jms – on olnud ja ilmselt jääb ka edaspidi esmatähtsaks nende otstarbekus ja funktsionaalsus.

Interjööri ja mööblit on Eestis on uuritud põgusalt ja sellest on ka vähe kirjutatud. Kuigi 20. sajandi pöördelistes sündmustes on kohalikust pärandist palju hävinud, on muuseumid oma kogudesse pärast viimast sõda siiski üht-teist talletanud. Ja kuigi Tartu Ülikooli muuseumi kogu kujundamisel on lähtutud põhimõttest, et esiplaanil on teadusaparatuur ja õppevahendid, millel on teadusajalooline väärtus, kujunes juba muuseumi algusaastatel ka mööbliesemete vastuvõtt kogusse möödapääsmatuks.

Ülikool kui institutsioon areneb ja muutub pidevalt nii sisult (uued teadusalad ja uurimissuunad) kui ka vormilt (uued hooned ja sisseseaded). Muutuste käigus jäävad ajaloolised mööbliesemed kas kulumise või ebapraktilisuse tõttu kasutuselt kõrvale ning tuleb otsustada, kas need säilitada, leida neile uus funktsioon või neist üldse loobuda. Muuseum on oma võimaluste piires pidanud oluliseks kasutada ülikooli ajaloolist mööblit nii tööruumide sisustamiseks kui kolleksioonide hoiustamiseks hoidlates ja ajaloolise interjööri loomiseks ekspositsioonides.

Ajal, mil loodi Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo muuseum (1976), algasid ka suuremad muutused ülikooli hoonestu arendamisel. Peahoo-

nest olid juba lahkunud keemikud, füüsikud oli ümber asumas uude, Tähe tänava hoonesse, mis valmis 1977 (vaid nende ajaloolised loenguruumid on säilitatud peahoones). Uus ja vana anatoomikum ühinesid hiljem Biomeedikumis, tähetorn renoveeriti muuseumiks jne. Kõik see põhjustas ka vanema mööbli liikumise muuseumikogusse.

Muuseumi mööblikogu on käsitletud seniajani põgusalt vaid kogude üldistes ülevaadetes.¹ Antud uurimuses on võimalik vaadelda pisut lähemalt kogus olevaid esemeid, nende päritolu jms.

Artikli koostamisel olen kasutanud teemakohaseid materjale Rahvusarhiivi Tartu Ülikooli fondis, instituutide ajaloolisi inventariraamatuid, ülikooli muuseumi arhiiviallikaid, muuseumi vastuvõtuakte 1979–2015 ning üldisi mööbliülevaateid. Arhiivmaterjale lehitsedes võib märgata, kui üksikasjalikult on dokumenteeritud uute aparaatide ja seadmete ning trükiste soetamine, mis olid üliolulised nii teaduslikus töös kui õppetöö läbiviimisel. Samas pööratakse vajaliku mööbli soetamise dokumenteerimisele tähelepanu üsna pealiskaudselt ja muude küsimuste kontekstis (nt eespool loetletud asjade paigutamine). Esmane oli praktilisus – võimalikult soodne hind ja oststarbekus –, mööbli valmistaja oli teisejärguline.

Praeguse seisuga kuulub TÜ muuseumi mööblikogusse üle 600 eseme.² Suur osa kogust on saadud ülikooli valduses olnud ja olevatest hoonetest, üksikud on ostetud või muuseumile annetatud ning lõpuks saadud ka kogude liitmise teel (nt tudengimuuseumi ja ülikooli kunstimuuseumi mööblikogud). Üle poole esemetest on muuseumi ekspositsioonisaalides, hoidlates ja töökabinettides kas eksponeeritud või kasutusel. Lisaks mööblikogule haldab muuseum ka ülikooli Kultuurivara andmebaasi, millest suure osa moodustavad andmed ülikooli hoonetes kasutusel oleva ajaloolise mööbli kohta.

Olemasolevat mööbliesemete kogu võiks süstematiseerida mitmeti. Näiteks viimase asukoha järgi enne muuseumile loovutamist võib kogus esile tõsta mööbliesemeid ülikooli hoonetest, kuhu sisustus soetati juba hoone ehitus- või renoveerimistööde käigus: ülikooli vana raamatukogu Toomel; ülikooli peahoone – aula, õpetatud nõukogu saal, rektori töökabinet jm, samas 19. sajandil asunud füüsika-

¹ Leili Kriis, „TÜ Ajaloo Muuseumi kogude kujunemine 1979–2000“, *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi*, XXXII (Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo muuseum, 2001), 27–54.

² Vt MuIS (www.muis.ee).

keemia- jt osakonnad; vana ja uus anatoomikum – professor August Rauberi anatoomiamuuseum, füsioloogia ja patoloogilise anatoomia instituudid jm; nn instituutide hoone ehk vana keemiahoone – farmaatsia ja keemia instituudid ning Tartu tähetorn.

Kuid kogus on rohkesti ka esemeid, mida on ajaloo käigus korduvalt ümber paigutatud ning nende algne päritolu ja liikumine on vaid aimatav või kindlaks tegemata. Nii juhtus näiteks Teise maailmasõja ajal ja järel 1940.–50. aastatel, kui kultuurivarasid sõja eest evakueeriti ja siis jälle reevakueeriti. Tullio Ilometsa arhiivis leidis dokumendimapp,³ millest nähtub, et pärast sõjapurustusi jaotas ülikooli majandusjuhataja töötajatele, kes olid sõjas kodud kaotanud, mööbliesemeid (kasutamiseks koos ostuvõimalusega), mis pärinesid ülikooli ja (likvideeritud) üliõpilasorganisatsioonide hoonetest, aga ka läände põgenenud endiste õppejõudude kodudest ning Aru mõisast, kus osa ülikooli vara oli sõja ajal peidus.⁴ Peamiselt jaotati sel ajal raudvoodeid, lihtsaid toole ja laudu, kuid anti välja ka esinduslikke mööblikomplekte.⁵

Esemetüüpidest on muuseumis esindatud kollektsoonide kapid ja kummutid/sahtelkapid, kabinetisisustused (kirjutuslauad, kirjutuslauatoolid, tugitoolid, puhvet/raamatukapid), laborite sisseseade (suured laborilauad sahtlitega, taburetid), istemööbel, puhkemööbel (pehme mööbli komplektid, sohvad) jm.

Kogus leidub eri mööblistiilide näiteid: ampiir, klassitsism, biidermeier, juugend, *art deco* jm. Konkreetse mööblistiili iseloomulikud tunnused ei pruugi alati anda eseme valmistamise õiget aega, sest stiilmööblit tehti ka mööblistiilide valitsemisajale järgnevatel aegadel. Kuigi 1920.–30. aastatel püüti sisekujundusliku propaganda abil juurida mööblikujundusest välja esinduslikud massiivsed garnituurid ja ajalooliste stiilide kordused, toodeti neid paljudes töökodades edasi ning nende meisterdamist õpetati tööstuskoolides kuni 1940. aastani.⁶

---

³ Mööbli aktid 1945. ÜAM Ar.

⁴ Paljud Tartu kultuurivarad viidi Teise maailmasõja ajal varjule Aru mõisasse, materjalide järelevalvet teostas kohapeal M. Lepik (arhiivmaterjalid, trükised, kunstiteosed). EAA, 2100-13-126, l. 4–6.

⁵ 1945. aastal anti mööbliesemeid (ostuvõimalusega) 50 isikule, kogusummas 57 066 rubla eest.

⁶ Mirjam Peil, Toomas Zupping, *Toast tupp. Eesti linnakodu lugu* (Tallinn, 2013), 337.

Rääkides teadaolevatest valmistajatest, tuleb tõdeda, et enamik ülikooli mööblit oli valmistatud kohapeal, sest 19. sajandil ei olnud Tartus mööblitegijatest-tisleritest puudus. Inventariraamatutes nimetatakse nimesid, nagu Roger (füüsikakabinet⁷), Maibaum (vana anatoomikum⁸), kuid sageli jäävad meistrid nimetuks. Üksikuid esemeid töid kaasa Saksamaalt ja mujalt ametisse valitud professorid. Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis oli populaarne Lutheri vabriku⁹ toodang, kuid selle kõrval kujunes soodsa hinna tõttu põhiliseks ülikoolile mööbli valmistajaks Tartu Linna Tööstuskool.¹⁰ Eeldati, et ülikoolis kasutatav mööbel oleks lihtne, otstarbekohane ja võimalikult soodne. Näite sellest, kui hoolega liigsetel kulutustel silma peal hoiti, pakub lugu mööbli muretsemisest hospitaal-haavakliinikusse. Professor Rudolf Wanach¹¹ taotles luba soetada kliiniku patsientide tarvis puhkemööblit, milleks Haridusministeerium oli eraldanud 7400 krooni 80 senti. Pakkumus võeti neljast ettevõttest (Karl Neider 6856 kr; Johann Busch¹² 6995 kr; Theodor Must 8635 kr; Pärnu Puu- ja Rauatööstus 6780 kr). TÜ majanduskomisjon otsustas esitada 12 Türgi diivani ja 24 klubitooli tellimuse viimasele. Kuid asjasse sekkus Riigikontroll ja haridusminister jättis vähempakkumise kinnitamata. Riigikontrolli arvates osutus tellitav mööbel ikkagi „liig toredaks“, kuna mööblit võiks lihtsamalt ja odavamalt soetada kas ostu või tellimise teel mõnelt suuremalt firmalt, nagu Luther jt, ning professor Wanachil tuli tellimist otsast alustada.¹³

⁷ *Schnurbuch der Aparate des physikalischen Cabinets der Kaiserlichen Universität Dorpat, A 1868. ÜAM 483:4Ar.*

⁸ *Schnurbuch der Möbeln, Instrumente, Bücher etc des anatomischen Theaters der Kaiserlichen Universität Dorpat 1867–1907, l. 96.*

⁹ 1877–1940 Tallinnas tegutsenud Lutheri vabriku eeskujulik tootearendus, müügi- ja kontor Londonis, moodne disain ja innovaatilised puidutehnoloogiad tegid temast Skandinaavia ja Baltimaade kõige suurema mööblivabriku.

¹⁰ Tartu Linna Tööstuskooli puutöösakonnast oli võimalik tellida „kõiksugu mööbleid lihtsatest kuni kõige peenemateni, ametiasutuste ja koolide sisseseadeid, arstide eri-mööbleid, ehituslauduri tööd, töldsepa tööd, autokorpused“ jne. EAA, 1776-1-227, l. 25.

¹¹ Wanach, Rudolf Leberecht (13.11.1862–20.03.1931), kirurg, hospitaal-haavakliiniku juhataja 1920–31.

¹² Johann Buschi sadulsepatööstus osutus kõige vanemaks Tartu nahasaaduste ja polstermööbli äridest, asutatud 1894. a. Busch töötas pikka aega koos Tartu kuulsana Bandelier' mööblivabrikuga, valmistades polstermööblit, mis enamikus eksporditi välismaale. Pärast Esimest maailmasõda avas ta iseseisva äri oma majas Aleksandri 2. *Postimees*, 6. detsember 1927.

¹³ EAA, 2100-6-434, l. 27–30.

Sarnaseid muresid – kuidas saada mööbel võimalikult soodsalt – väljendab ka zooloog Johannes Piiperi (1882–1973) kiri, mille ta saatis ülikooli rektorile 27. juunil 1925 Londonist (kus ta doktorikraadi omandas). Zooloogia muuseum nimelt oli saanud kultuurkapitalilt toetust 300 000 marka ning sooviti soetada uusi kappe: „*Vitriinkapid, Tartu tähtsamad valmistajad ja Lutheri vabrik Tallinnas: Balti Spordiriistade tehas 38.000 (mk), Moori töökoda 28.000, Lutheri vabrik 23.000 kasest, Simmi töökoda 17.000 ilma värvi ja klaasita, Tartu Linna Tööstuskool 20.000, Pressi töökoda 17.000. Sealjuures tööstuskool lubas kaks korda hinda alandada, jäädes partiina telitava kapi juurde hinnaga 16.800 koos kappide paigale toomise ja aastase garantiiga materjali ja töö kohta (kappe oleks vaja 18 tükki, seega oleks kogusumma 302.400 marka). Lutheri töö oli vanasti lugupeetud ja materjaliks tarvitab ta praegugi kaske kuna teiste töökodade hinnad männipuu alusel on antud. Võiks karta et tööstuskooli töö headus küsitavaks jääb kui seal õpilased töötavad. Kuid omas kirjas 25.05 kinnitab kooli juhatus, et neil puuosakonnas ka rida vanemaid väljaõppinud meistreid töötab ja et tööheadus tagatud on.*“¹⁴

Kui ülikooli ajaloo muuseum 1979. aastal ülikooli peahoone keldriruumides tegevust alustas, püüti ülikooli ajaloolist mööblit kasutada nii tööruumide sisustamiseks kui ka kogutud kollektsioonide hoiustamiseks. Kuna muuseumi asutamine oli otsustatud juba 1976. aastal, olid dotsent Ilometsa initsiatiivil peahoone keldrisse mõned mööbliesemed juba kohale toimetatud.

Kui muuseum töötas peahoones, laekusid esimesed suuremad esemekogud – füüsika- ja keemialinstrumendid ja töövahendid ning J. v. Erdmanni farmakoloogiline ravimtaimede kollektsioon 1836. aastast. Kõik need esemed leidsid koha ajaloolistes kollektsioonikappides, mis pärinesid füüsika- ja keemiaosakondadest.

Ülikooli muuseumi üks iseloomulikumaid mööbliesemeid ongi kollektsioonikapp, neid soetati ülikoolile taasavamisest (1802) alates. Kollektioonikappides hoiti teadus- ja eksperimentaalaristu, loodusteaduslikke kollektsioone, õppevahendeid, trükiseid, arhiivmaterjale jm.

---

¹⁴ EAA, 2100-6-302.

TÜ teadusliku raamatukogu mööbel

Suurem kompaktne mööblikogu, mis muuseumile laekus, oli seotud muuseumi ümberasumisega 1982. aastal peahoone keldriruumidest Toomele endistesse ülikooli raamatukogu ruumidesse. Uue hoone ja sisustuse saanud raamatukogu jättis muuseumile Morgensterni saali ja raamatukogu direktori kabineti sisseseade ning sisuliselt kogu oma vanema mööbli, välja arvatud üksikud esemed uues hoones sisse seatava raamatumuuseumi tarvis.

Morgensterni saali sisustus koosnes sisseehitatud riiulitest, klaasitud ustega raamatukappidest (sh Morgensternile kuulunud raamatukapp ja sahtlitega töölaud), kartoteegikappidest, mõnest suuremast töö- ja kirjutuslauast, ampiir(tugi)toolidest, konvenditoolidest jm.

Toomkiriku ümberehitamisel ülikooli raamatukoguks 1804–06 oli arhitekt Johann Wilhelm Krause (1757–1828) kujundanud saalid kolmel korrusel, esimese ja teise korruse saalid galeriidena, kolmanda korruse saali keskel asus Pallas Athena kuju, mida ümbritsesid antiikbüstide koopiad.¹⁵ Kõigis saalides olid ette nähtud sisseehitatud riiulid ehk repositooriumid ja raamatukapid. Hilisemate ümberehituste käigus on sisseehitatud riiulid säilinud vaid kolmanda korruse põhjatiivas, kuhu raamatukogu esimese direktori Karl Morgensterni (1770–1852) mälestuseks kujundati 1850. aastatel *Bibliotheca Morgensterniana*. Siis ehitati saali sellesse ossa uued riiulite read lisaks säilinud üksikutele Krause-aegsetele repositooriumidele.

Morgensterni saali raamatukappidena on säilinud nn Klingeri kapid.¹⁶ Nimelt pärandas endise Tartu õpperingkonna kuraatori Friedrich Maximilian Klingeri (1752–1831) lesk oma abikaasa raamatukogu 1840. aastatel Tartu ülikoolile. Raamatukogu bibliotekaa-ri abi Emil Anders on kirjutanud:

„Kuraator Kraffströmi ametiaega langes ka minu saatmine Peterburi, et vastu võtta Klingeri raamatukogu, mis oli Klingeri lese testamendijärgne kingitus Tartu ülikoolile /.../ Raama-

¹⁵ *Die Kaiserliche Universität zu Dorpat. Fünfundzwanzig Jahre nach ihrer Gründung*, hrsg. von Johann Philipp Gustav Ewers (Dorpat: Schünmann, 1827), 21.

¹⁶ ÜAM 155:27-36 Aj.

*tud seisid süsteemitult lihtsates klaaskappides ja mul võttis seitse nädalat aega, et neid kataloogi järgi nummerdada ja uuesti kohale paigutada /.../ Ka minister Uvarov võttis mind mu lahkumiskülaskäigul heasoovlikult vastu, samamoodi Tartus kuraator ja rektor, kes olid väga rahul sellega, et ma lasin Klingeri lihtsad raamatukapid raamatukogu kuuluva osana Tartusse tuua. Õlivärviga värskelt ülevõõbatuna mahutavad need veel praegugi ülemises raamatukogusaalis Klingeri raamatukogu.*¹⁷

Klassitsistlikus stiilis raamatukapid varieeruvad: on kaheosalisi, kahe ja kolme klaasitud uksega kappe ning keskmise kõrgusega kolme uksega kappe. Kõigi kappide iseloomulik tunnus on allosas puidust võre, mis pidi kaitsma klaasuksi nende riivamise korral. Kapid, mis varem olid heledad, värviti 1982 tumepruuniks ning 2019 kaeti hallikaspruuni värviga.

Morgensterni raamatukogu tähelepanuväärsemaid esemeid on Jacob' stiilis¹⁸ raamatukapp ja sahtlitega laud. Kahe uksega raamatukapp¹⁹ anti Morgensterni testamendi kohaselt koos selle sees olevate arhivaalidega ülikooli raamatukogule. Lihtne töölaud²⁰ oli legendi järgi Morgensterni eelistatuim töölaud raamatukogus. Veel kolmaski mööbliese on vahetult seotud Morgensterniga – ampiirstiilis laud (mahagonvineeriga mänd), mille kipsist lauaplaadil on lindudega maaling (*scaglioula*).²¹

Ampiirstiilis toolid²² ja tugitoolid²³ on samuti pärit 19. sajandi esimesest poolest. Toolidel on trapetsikujuline polsterdatud ist-

¹⁷ „Mälestusi aastatest 1806–1981“, koost Ago Pärtelpoeg, Mariann Raisma, *Tartu toomkirik. Katedraal. Raamatukogu. Muuseum* (Tartu: Tartu Ülikooli muuseum, 2018), l. 247.

¹⁸ Nn Jacob' stiilis mööblina tuntakse Venemaal hilisklassitsistlikke mahagonist kõrgpoleeritud esemeid, mis on kaunistatud õhukeste messingliistudega (u 1800–50).

¹⁹ ÜAM 155:37Aj (mahagon, kask, uste ülemine osa klaasist ning jaotatud vaskliistudega geomeetriliseks mustriks, alumises osas puidust neljakandilise vaskliistuga ääristatud tahvel).

²⁰ ÜAM 1513:24Aj (mahagon, kask, lauaplaadil katte süvend (originaalis nahk või kalev, praegu must värv), kaks lauasahtlit metallkäepidemetega, allapoole ahenevad jalad).

²¹ ÜAM 1153:1Aj. Kogus oleva laua juures on mäрге: ostetud Riiasst pr Hollanderilt.

²² ÜAM 155:56-72Aj.

²³ ÜAM 155:46-51,54,55Aj.

meosa ja päikesekiiri meenutav kaarjas seljatugi, tugitoolidel lisaks kaardus käetoed. Tugitoolide kohta on Leila Pärtelpoeg, kes sai ülikoolilt ülesande pärast aula põlengut (1965) uued toolid kujundada, kirjutanud:

„Olin teinud ülikooli vana mööbli inventeerimise ja teadsin võimalikke analooge. Toomel Morgensterni muuseumis oli kaheksa sobivat käetugedega tooli. Kontrollimiseks oli Schlateri gravüür aulast vaatega toolide tagant kõneleja suunas. Gravüüril on näha kaarjas, vertikaaljoontega üle kriiputatud seljatugi!.../ Peale selle oli Ilumäe kabelis üks Carl Magnus von der Pahleni tool samast ajast – ta oli olnud Tartu ülikooli kuraator²⁴ toolide võimaliku valmimise ajal.“²⁵ Niisiis, suure tõenäosusega olid need ülikooli aula toolid 19. sajandi keskpaiku. Kõvapolstriga toolid on olnud eksponeeritud muuseumis, kasutusel rektoraadis ning taas muuseumis. Toole on korduvalt renoveeritud, vahetatud polstrikatteid, kuid rohke kasutuse tõttu vajavad nad taas värskendamist.“

Muuseumile jäid ka rahvuslikus stiilis nn konvenditoolid.²⁶ Toolide seljatoel on vapi kujutise piirjooned, mille värvid on eemaldatud. Rahvuslikus stiilis lihtsad kasepuust toolid on ilmselt kohaliku meistri töö.

Raamatukogu direktori kabineti mööbel jäi samuti toomkirikusse, sest Struve tänava uude hoonesse kavandati ka uus mööbel. Kabineti mööbel pärineb 1929. aastast, mil TÜ raamatukogu teine korrus ehitati ümber (arhitekt P. Mielberg). Ümberehitustööde käigus lammutati kolm ahjupottidega vooderdatud Hollandi ahju ning keerdtrepp ja selle seinad. Juurde ehitati kuus töökabinetti raamatukogu juhatajale ja ametnikele. Ümberehitustööde tegemise õiguse sai ettevõtja Karl Neider. Tööde käigus esitas raamatukogu direktor Friedrich Puksov (Puksoo) 3. oktoobril 1929 TÜ majandusosakonnale taotluse uue mööbli muretsemiseks teise korruse kabinetidesse ja

²⁴ Tartu õpperingkonna ja Tartu ülikooli kuraator 1828–35.

²⁵ Leila Pärtelpoeg, *Tööraamat. A life's work* (Tartu: Eesti Sisearhitektide Liit, 2011), 98.

²⁶ ÜAM 155:3–15Aj. Vapikillbi kuju järgi võiks avata, et tegu on korp! Rotaliaga. Rotalia hoone teenis ülikooli nõukogude ajal klubina (toim).

mujale hoones.²⁷ Tõenäoliselt korraldas ka mööbli valmistamise Karl Neider, kellel oli oma tiseritöökoda.

Ülikooli muuseumile anti raamatukogu direktori kabineti mööbel üle järgmises koosseisus: kaks vitriiniga raamatukappi, kuus nahkkattega klubitooli, kirjutuslaud, ümmargune laud ning kaks tugitooli.²⁸ Raamatukogu mööbli seas oli ka rombimotiividega kaunistatud punakaspruuni peitsi ja linoleumist lauaplaadiga massiivne kirjutuslaud,²⁹ pärit 19. sajandi teisest poolest, ning maali- ja graafikakogu ajaloolised kapid,³⁰ samuti kabinetimööbli komplekt: kaks kappriulit (kapi ja riulite osaga),³¹ kirjutuslaud ja tugitool öökulli motiiviga seljatoel³² (komplekt kaetud musta peitsiga, pärit 1920. aastatest) ning kaks suurt lugemislauda,³³ mõlemad kuue allapoole aheneva jalaga (ühel neist külgedel kaunistuseks lill-lõikeornament). Kartoteegikapid³⁴ olid algul helepruunid, pärast renoveerimist kaetud tumepruuni peitsiga.

Ka ühe erilise (ja väga kaaluka) eseme, ülikooli seifi³⁵ asukohta ei ole viimase poolteistsajandi jooksul muudetud. Rauast kapp puiduimitatsiooni matkiva aaderdusega, suletav keeruka lukusüsteemiga (neli võtit), on legendi kohaselt tsaariaegse ülikooli palgaraha hoiuseif, ka tänapäeval täiesti töökorras ja kasutatav.

Kollektsioonikapid

Kollektsioonide kapid ja kummutid olid muuseumikogu loomisel olulised mitte ainult ajaloolise väärtuse pärast, vaid ka puhtpraktilistel kaalutlustel. Enamik vanematest kollektsioonidest on hoidlates hoius-

²⁷ EAA, 2100-6-88, l. 34–48. Taotluses nähti raamatukogu juhataja kabinetti ette järgmised mööbliesemed: kirjutuslaud (tamm, vineer) 180.- kr, kirjutuslaua tool (tamm, pöörlev) 65.- kr, leentool (tamm) 45.- kr, 2 klubitooli (nahk) 540.- kr, ümmargune laud (tamm) 85.- kr, riidekapp 30.- kr, raamatukapid vitriiniga haruldistele 2 tk (2,20 × 4 × 0,35) 300.- kr, kokku 1245.- kr. Rõdusaal ennistati 1989. aastal (Budimex).

²⁸ ÜAM 155:1, 2, 16-25Aj.

²⁹ ÜAM 155:26Aj.

³⁰ ÜAM 1581:16, 17Aj.

³¹ ÜAM 155:40, 41Aj.

³² ÜAM 155:44, 45Aj.

³³ ÜAM 1228:20, 21Aj.

³⁴ ÜAM 1228:22-23Aj.

³⁵ ÜAM 1581:3Aj.

tatud ajaloolistesse kappidesse. Ka avahoidlates ja näitusesaalides on vanemaid kolleksioone eksponeeritud ajaloolistes kolleksioonikappides. Vaid 20. sajandi ja hilisemate kogude ning arhiiv- ja fotokogude tarvis on muretsetud tänapäevased metallriiulid ja -kapid. Seetõttu on muuseumi mööblikogus nimetamisväärne arv kolleksioonikappe, pärit peaaegu kõigist ülikooli hoonetest ja teaduskondadest.

Esimesed kolleksioonide kapid laekusid füüsika- ja keemiaosakondadest juba siis, kui muuseum asus ülikooli peahoones. Füüsikute juurest on pärit kõrged klaasustega kapid, mille iseloomulik tunnus on must katevärv.³⁶ Inventariraamatute sissekannete järgi on kaks kappi tellitud instituudile aastast 1890 (*zwei schwarze Bücherschränke*, Kroning, 76 rubla³⁷) ja ülejäänud 1920. aastatel. Nelja klaasitud uksega kapid (varem kasutusel raamatukappidena) on kahepoolsed (ruumi keskele), mõlemal poolel on oma riiliread (karniis, ümmargused treitud jalad). Neis kappides hoiustatakse muuseumi väärtusega füüsikaaparatuuri.

19. sajandi teisest poolest pärit viie sahtliga kummut on üks väheseid mööblieseimeid, kuhu on jäädvustatud selle valmistaja/tisleri nimi: Roger.³⁸ Füüsikaosakonnast pärinevad ka kaunis ühe uksega pähklipuust kapp, sees riilid (osaliselt poolitatud vaheseintega)³⁹ ning kuusepuust kapp,⁴⁰ mis kuulus TÜ meteoroloogia observatooriumile. Füüsikute raamatukogus asunud madalatel kappidel ja kapikestel (seksioonkapid, osaliselt klaasitud ukсед) on rohkesti varasemate omanike märgistusi (TA Keskraamatukogu, T.Ü.M.O. – TÜ meteoroloogia observatoorium ehk metobs, jt).

Keemiaosakonnalt laekus kaks 19. sajandist pärit suursugust, kaheosalist nelja lükandusega kappi,⁴¹ kus oli hoitud keemilisi aineid. Õhukeste, elegantsete kappide (helepruun peits, messingist käepidemed) ülemistel osadel on neli klaasitud lükandust, alumistel osadel neli tahveldatud lükandust, nende vahel, keskosas aga neli väljatõmmatavat töölauakest. Keemilisi aineid on hoitud ka farma-

³⁶ ÜAM 55:1,2Aj; 567:11,12Aj.

³⁷ *Schnurbuch der Apparate des physikalischen Cabinets der Kaiserlichen Universität Dorpat*, 1868. ÜAM 483:4 Ar.

³⁸ ÜAM 862:2Aj.

³⁹ ÜAM 760:1Aj.

⁴⁰ ÜAM 1581:15Aj.

⁴¹ ÜAM 55:3,6,7Aj.

Foto 1. Sekretär-kirjutuslaud uue anatoomikumi raamatukogust (ÜAM 1189:9Aj, A. Tennuse foto).

koloogia instituudist pärit tahveldatud kaheosalises kapis, mis pärit 19. sajandi esimesest poolest.⁴² Keemikutelt pärineb massiivne neljaosaline lükandustega kapp,⁴³ soetatud arvatavalt 19. sajandi teisel poolel, professor Carl Schmidt (1822–94, professor 1850-92) ajal, selles hoiustatakse ka praegu keemiaga seotud museaalset vanavara (hoiunõud, söeahjud jm). Samast ajast pärineb ka professor Carl Schmidt kivimite kollektsiooni sahtelkapp koos originaalkollektsiooniga.⁴⁴ Vanemate hulka kuulub ka kahepoolne lükandustega kapp,⁴⁵ millel on keskne lukusüsteem ja ülaosas klaasitud ukсед.

Arstiteaduskonna instituudid asusid 1999–2000 ümber Bio-meedikumi ning nii tuli muuseumil vanas ja uues anatoomikumis hinnata ajaloolist mööblit ja võtta see vastu oma kogudesse, kuigi

⁴² ÜAM 55:5Aj.

⁴³ ÜAM 55:14Aj.

⁴⁴ ÜAM 945:1341/1Aj.

⁴⁵ ÜAM 760:3Aj.

Foto 2. Kolleksioonikapp laboratoorse portselaniga (ÜAM 1189:4Aj, A. Tennuse foto).

hoidlaruumi selleks ei olnud. Tuli kasutada pikaajaliseks kujunenud ajutisi lahendusi, ladustada mööbel vana anatoomikumi vabadele (ja avariilistele) pindadele ning isegi kaarhallidesse.

Esimeste seas hakkas ümberasumist ette valmistama füsioloogia instituut. Sealsed suured ja mahukad kolleksioonide kapid⁴⁶ on pärit uue anatoomikumi valmimise ajast, 1888. aastast.⁴⁷ Kapid on praegu kasutusel hoidlakappidena (laboratoorne klaas, anatoomia, loodusteaduslikud kogud, trükised), suuremad on aga hoidlas lahti

⁴⁶ ÜAM 1167:3-10Aj.

⁴⁷ EAA,402-4-1135, l. 76; EAA, 402-5-1104, l. 177.

monteeritud. Žalusii ehk suletava lukustatava kattega kaunis sekretär-kirjutuslaud asus füsioloogia instituudi raamatukogus.⁴⁸

Uue anatoomikumi teine, patoloogilise anatoomia instituut andis muuseumi hoiule mõned lihtsad, kahe sahtliga töölaudad ning valiku toole ja taburette.⁴⁹ Patoloogilise anatoomia instituudi ajalooline kapp nr 18⁵⁰ kolme klaasitud ukse ning külgedega – ustel heledast metallist käepidemed ja sulgurid, riulitel ja tagaküljel must peits (originaalkate), väljaspool valge värv (hilisem) – on kapp, kuhu sobitus hästi meie laboratoorse portselani kollektsioon.

Kunagise TÜ anatoomiamuuseumi, mille asutas professor August Rauber (1841–1917, professor TÜs 1886–1911) säilinud kapid kuuluvad kultuurimälestiste riiklikku registrisse (mürgistus MK) ning ka ülikooli kultuuripärandi nimistusse – neis eksponeeritakse praegu farmaatsia ajaloo väljapanekut toomkiriku konverentsisaalis. Üks anatoomia instituudi kappidest (kitsas, kõrge, klaasitud ustega), mis oli väga halvas seisus, on renoveeritud ja kogusse vastu võetud.⁵¹

Erilised kollektsioonikapid pärinevad farmaatsia instituudist professor Georg Dragendorffi ajast (1836–98, professor Tartus 1864–94), kes rajas ühe suurima omaaegse droogide kogu, millesse kuulus 8161 eksemplari 5675 droogiliigiga.⁵² 19. sajandi teisest poolest pärit kapid⁵³ on tahveldatud ustega, sees kuus laia riulilauda, allosas kaks mahukat sahtlit. Kapid on varustatud tugeva messingist riivsulguriga (varrassulgur kapiukse siseküljel) ja lukustatavad. Kuigi kappides on juba pikka aega hoitud farmaatsiaaparatuuri, ei ole tugev droogide lõhn kappide sisemusest lahtunud. Hilisemad, 1930. aastatel soetatud kapid⁵⁴ on klaasitud ustega ja seestpoolt kaetud valge värviga.

Botaanikaaiast on pärit eriti kaunis ovaalne seemnekogu kapp 19. sajandi esimesest poolest.⁵⁵ Kapp on viie sahtliga, igal sahtlil omakorda vaheseinad, mis moodustavad erineva suurusega lahtri-

---

⁴⁸ ÜAM 1189:9Aj.

⁴⁹ ÜAM 1167:13-27Aj.

⁵⁰ ÜAM 1189:4Aj. 19. sajandi keskpaik.

⁵¹ ÜAM 1581:9Aj.

⁵² Toivo Hindrikus, Ain Raal, Hain Tankler, *Farmaatsia Tartu Ülikoolis läbi aegade* (Tartu, 2005), 31.

⁵³ ÜAM 1332:30-33Aj.

⁵⁴ ÜAM 1332:22-26Aj.

⁵⁵ ÜAM 935:1Aj.

kesed. Kapi pealset kaunistab intarsiatehnikas ornament. Kapp kui botaanikaosakonna oluline mälestusobjekt asus pikka aega loenguruumis ning loovutati muuseumile alles 1995. aastal. Hämmastav oli see, et sahtlitest võis leida hulgaliselt 19. sajandi originaalseid seemnete karpe koos seemnetega.

Täiesti erilised on kaks kõrget sektorikujulist kaarjate ustega kaheosalist kollektsioonikappi,⁵⁶ mille asukoht arvatakse olevat olnud ülikooli peahoone 19. sajandi esimesel poolel, ajal, mil seal asusid ka mineraloogia jt loodusteaduslikud kollektsioonid (kappidel märgistus GK 15).

Peahoone kolmandal korrusel asunud seminariraamatukogust on pärit kaks raamatukappi, neist esimese⁵⁷ ukstel on kuuliauk, mälestus viimasest sõjast. Helepruuni peitsiga kaetud kõrged kahe tahveldatud uksega kapid, mis soetati tõenäoliselt 1920.–30. aastatel, sobitusid hästi omaaegse seminariraamatukogu kõrge laega ruumi.

TÜ ajalookateedritelt laekus kaks kaheosalist raamatukappi: ülal kaks klaasitud lükandust, all tahveldatud lükanduksed⁵⁸ ning kaks riulit,⁵⁹ ees kaunistuseks süvendid. Arvatavasti on need kappriulite ülemised osad 20. sajandi esimesest poolest.

Kogus on ka mitmeid tuntud isikutega seotud kappe. Brandti kapp⁶⁰ on legendi järgi kuulunud Saksa loodusteadlasele, zooloog Johann Friedrich von Brandtile (1802 Jüteborg – 1879 Eestimaa kubermang, TÜ audoktor). Pole päris selge, kuidas kapp Tartu Ülikoolile on jäänud – selle võis annetada tema poeg Alexander von Brandt (1844 Peterburg – 1932 Tartu) või oli tema äraolekul Tartust siia hoiule jäetud.⁶¹

Karl Ernst von Baeri raamatukapi⁶² koos raamatutega andsid TÜ embrüoloogia ja histoloogia õppetoolile Baeri pärijad 20. sajandi algupoolel. Kaheosalise pöögist raamatukapi ülemisel osal on neli klaasitud ust, ülal karniisil neli treitud nuppu, alumisel osal neli tah-

⁵⁶ ÜAM 1581:1, 2Aj.

⁵⁷ ÜAM 55:10Aj.

⁵⁸ ÜAM 1167:73, 74Aj.

⁵⁹ ÜAM 1167:64, 65Aj.

⁶⁰ ÜAM 55:4Aj.

⁶¹ Kirjavahetuses ülikooli valitsuse ja prof Kenneli vahel 30.11.1920 taotleb viimane luba endise zooloogiaprofessori Brandti raamatukogu zooloogia instituuti (ja tema isiklike esemete enda) hoiule võtmist. EAA, 2100-6-302, l. 38.

⁶² ÜAM 1263:1Aj.

veldatud ust, kapp on kaunistatud rikkaliku puulõikeornamendiga. Samast õppetoolist on pärit teinegi, samuti rikkaliku puulõikeornamendiga kaunistatud väiksem kapp 19. sajandi esimesest poolest.⁶³ Selle päritolu on teadmata.

Kui professor Johann Friedrich von Erdmanni ravimtaimede kollektsioon võeti muuseumikogusse vastu juba aastal 1979, siis üks originaalkapp oli endiselt farmakoloogia kateedri kasutuses ning laekus muuseumile alles 2015. aastal.⁶⁴ Kõrgel kapil (punakaspruun peits, messingist detailid) on kolm klaasitud lükandust, mis teevad kapi sisu hästi vaadeldavaks.

Sarnased klaasitud uste ja külgedega kapid⁶⁵ on pärit operatiivse kirurgia ja topograafilise anatoomia õppetoolist. Neis hoiab muuseum osa oma laboratoorse klaasi kollektsioonist.

Kaks massiivset mööblieset laekusid muuseumile endistest TRÜ ametiühingu ruumidest. Esimene on renessanslike vormidega puhvetkapp (tamm, päklikpuu).⁶⁶ Kolmeosalise kapi kapiosad on eraldatud poolfiguuridega: paremal mees-, vasemal naisfiguur, ülemises servas merekarbi-, allosas lehemotiivid, ukсед tahveldatud (päklikpuust), rohkete nikerdustega, kuus nikerdatud jalga. Kapi äärmiste osade kohal on kaks väljatõmmatavat serveerimisplaati, vasakul kapiosal sees kuus sahtlit. Teine on kahe klaasitud ja kahe heledast puidust uksega raamatukapp⁶⁷, uste ümber ümarreljeefne väädekoor, kapi allosas neli sahtlit, kapp toetub neljale lõvikäppa meenuvavale jalale (küünispall-jalad). Need esemed jõudsid ülikooli ruumidesse suure tõenäosusega pärast 1944. aastat.

1996. aastal tagastati ülikoolile Tartu tähetorn ja muuseumi haldusesse tulid sealsed instrumendid ja sisseseade, sealhulgas kollektsioonikapid.⁶⁸ Kahe ja kolme uksega kappide ülaosa on klaasitud, allosa tahveldatud, iseloomulik tunnus on hammaslõige karniisil. Algne viimistlus oli aaderdus, hiljem on kappe korduvalt üle värvitud, viimase restaureerimise käigus taastati aaderdus ning kapid värviti seest roosakat helepruuni värvi. Tähetornis olevad

---

⁶³ ÜAM 1263:2Aj.

⁶⁴ ÜAM 1189:3Aj.

⁶⁵ ÜAM 566:1-4Aj.

⁶⁶ ÜAM 1153:11Aj.

⁶⁷ ÜAM 567:9Aj.

⁶⁸ ÜAM 1496:1-7, 20,21Aj.

Foto 3. Biidermeisteriis sahtel-laud, 19. sajand (ÜAM 1496:8Aj, A. Tennuse foto).

ajaloolised, 19. sajandi algupoole kellad asuvad biidermeisteriis kellakappides. Tähelepanuväärne mööbliese on ka biidermeisteriis sahtellaud, mis asus tornis, kus see oli viimati kasutusel refraktori tarvikute (läätssed, objektivid jms) panipaigana. Arvatavasti soetati see koos Fraunhoferi refraktoriga, kuid jäi torni ka hilisema, Zeissi refraktori juurde.⁶⁹

Kabinetimööbel

Kirjutuslaud on oluline kabinetimööbli element, ka ülikoolis. Suursugusemad kirjutuslauad kuuluvad traditsiooniliselt õppetooli juhatajale või professorile.

Üks paremini dokumenteeritud mööbliese on füüsika instituudi juhatajate käsutuses olnud kirjutuslaud, mille viimane kasutaja oli professor Johan Vilip (1870–1942, füüsikaproffessor 1920–40). Laua ühel pool on kirjutuslaud ühendatud riiuliga ning teisel pool õhu-

⁶⁹ ÜAM 1496:8Aj.

ke klaasitud ustega vitriinkapp.⁷⁰ Lauaplaat võis algul olla kaetud nahaga, nüüd rohelise kaleviga. Kirjutuslaud (*Ein Schreibtisch mit Bücherbrett*, Steinberg – ilmselt valmistaja/tisler), on esimest korda kantud inventariraamatusse 1866. aastal, kui füüsikaproffessoriks oli Arthur Joachim von Oettingen (1836–1920, professor TÜ-s 1865–93).⁷¹ Füüsika instituudist pärineb teinegi kirjutuslaud⁷² 19. sajandi teisest poolest (ilma inventarinumbriga), inventariraamatus kui „kirjutuslaud, vahariidega kaetud“.⁷³ Laud sarnaneb eelmisega, kuid puuduvad riul ja kapp. Pärast renoveerimist on lauaplaat kaetud rohelise kaleviga.

Kogus on mööbliesemeid, mille puhul teame vaid nende viimast asukohta. Nii on mitmed esinduslikud kirjutuslauad saanud matemaatika õppetoolidest, võimalik, et pärit professor Gerhard Rägo⁷⁴ prorektori ametiajast aastail 1944–46. Siit on pärit kaunis, heleda peitsiga, puidust (tamm, karjala kask, saar), voolujoonelise kujuga kirjutuslaud,⁷⁵ mille lauaplaadi esikülge ning mõlema sahtelkapi ukseid on vormitud lainelistena. Laud toetub neljale treitud jalale. Algebra õppetoolist pärineb massiivne kirjutuslaud.⁷⁶ Kultuuriväärtuste riikliku registri andmetel pärineb laud 19. sajandi teisest poolest. Avar lauaplaat (174 × 87 cm) on kaetud rohelise linoleumiga ning laual on neli ümmargust treitud jalga.

Rakendusmatemaatika instituudist pärineb kabinetimööbli komplekt: rulookattega kirjutuslaud ja kirjutuslaua tool.⁷⁷ Kirjutuslaud on nn Ameerika tüüpi laud, mida valmistati Lutheri mööblivabrikus 1895–1920. Lutheri žalusiiكاتtega kontorilaud vastas 1890. aastate kontoritöö organiseerimise põhilistele nõuetele. Sellisena jäi see tootmisse kuni 1920. aastate alguseni, mil firma kataloogides pakuti seda koos uute, lihtsustatud ja tehniliselt täiustatud mude-

⁷⁰ ÜAM 395:11Aj.

⁷¹ *Schnurbuch der Aparate des physikalischen Cabinets der Kaiserlichen Universität Dorpat*. A 1868. ÜAM 483:4 Ar.

⁷² ÜAM 395:10Aj.

⁷³ *E. V. Tartu Ülikooli füüsika instituudi inventariraamat 1937–1945*. ÜAM 483:3Ar.

⁷⁴ G. Rägo õppis TÜ-s 1909–13 matemaatika erialal, täiendas end hiljem Saksamaal (Göttingenis) ning Rootsis (Stockholmis). TRÜ haldusprorektor 1944–46. ERAF, 148-2-129.

⁷⁵ ÜAM 55:16Aj.

⁷⁶ ÜAM 1114:1Aj.

⁷⁷ ÜAM 1252: 2, 3Aj.

Foto 4. Füüsika instituudi professori kirjutuslaud, soetatud Arthur Joachim v. Oettingeni ajal 1866. aastal (ÜAM 395:10Aj, A. Tennuse foto).

litega.⁷⁸ Kirjutuslaua tool, nn pöördtool (kask, peitsitud, lakitud) kuulub Lutheri vabriku samasse büroomööbli sarja.⁷⁹ Instituudis asunud kapp-kartoteek žalusiiga kannab aga Peterburis asunud firma märki.⁸⁰ Sarnane kappkartoteek on kogus ka TÜ patofüsioloogia õppetoolist.⁸¹ Selles kapis olevat professor Robert Looga (1921–2015) hoidnud oma teadusliku töö materjale.

Suursugusena mõjuvad anatoomiaprofessor August Rauberile (1841–1917, TÜ professor 1886–1911) kuulunud kirjutuslaud ja pöördtool⁸² 19. sajandi teisest poolest. Heleda peitsiga kirjutuslaua sahtlite kapiosad on kaunistatud rombimotiiviga. Pöördtool on kaarja seljatoega, selja- ja istmeosa polsterdatud, kaetud pruuni kunstnahaga.

Vanast anatoomikumist pärineb histoloogia ja embrüoloogia õpetooli professorite laud⁸³ 1920. aastatest (Lutheri vabrik). Laua juurde kuulus ampiirstiilis tugitool (istmel kõvapolster, kaetud rohelisekirju tekstiiliga, käetoed kaardus, ees õnaruses puulõikes lille kujutis).⁸⁴

Omanäoline on patoloogilise anatoomia professori Albert Valdese (1884–1971, TÜ professor 1930–62) kabinetimööbel: kirjutuslaud ja lihtne tool⁸⁵ ning fuajees asunud seljatoega pink/sohva ja lillealus/tuhatoos.⁸⁶ Nende esemete puhul on arvatud, et professor, kellele meeldis puutööd teha, on ka ise nende valmimisele kaasa aidanud.⁸⁷ Valge värviga kaetud kirjutuslaua eeskujuks on olnud ilmselt Lutheri nn Ameerika laud, ainult et Valdese laual on dokumentide organiseerimise võimalusi enam. Lihtsa valge tooli seljatoe külgedel on heledast metallist käepidemed. Redseljatoega pingil või sohval on kuus jalga, istme ja seljatoe osa on kõva polstriga ja kaetud tumerohelise

⁷⁸ Jüri Kermik, *Lutheri vabrik. Vineer ja mööbel. The Luther Factory Plywood and Furniture 1877–1940* (Eesti Arhitektuurimuuseum, 2004), 36.

⁷⁹ Lutheri kontorimööbli valik laienes 1930. aastatel mitmesuguste kartoteegikappide, riiulite, eriotstarbeliste laudade ja toolide kujul. – *Toolilugu*, 18.

⁸⁰ ÜAM 1252: 1Aj.

⁸¹ ÜAM 938:1Aj.

⁸² ÜAM 1189:1,2Aj.

⁸³ ÜAM 1247:20Aj.

⁸⁴ ÜAM 1263:3Aj.

⁸⁵ ÜAM 1291:2,3Aj.

⁸⁶ ÜAM 1167:11,12Aj.

⁸⁷ Koos mööbliesemetega saadi patoloogilise anatoomia instituudilt ka puusepa tööriistade komplekt (saed, haamer jm).

kunstnahaga. Juurde kuulub kõrge riul/alus keraamilisele vaasile, mida on kasutatud tuhatoosi ja lillevaasina.

Tartu Ülikooli esimese naisprofessori, farmaatsia instituudi juhataja Alma Tomingase kirjutuslaud⁸⁸ 1920.–30. aastatest äratub tähelepanu lauaplaadi mõõtmete (200,5 × 99,5 cm) poolest.

TÜ keemiaosakonna professorite Georg Landeseni, Paul Kogermanni jt kasutuses olnud kirjutuslaud ja kirjutuslaua tool⁸⁹ (Lutheri vabrik, 1920. aastad) on väga kulunud ning vajavad renoveerimist. Eesti mööblitööstuse 1920.–30. aastate toodang⁹⁰ on ka massiivne, ümarate nurkadega, musta värviga kaetud kirjutuslaud,⁹¹ mis oli pikka aega ülikooli pearaamatupidaja töölaud.

TÜ närvikliiniku juhatajate kirjutuslaud⁹² (puit, helepruun peits, lakitud, lukustatavad sahtelkapid, ustel kunstsarvest käepidemed, lauaplaat ümarate nurkadega) 1930. aastatest on olnud kasutuses alates professor Ludvig Puusepast (1875–1942, professor TÛs 1920–42). Muuseumile andis selle üle professor Toomas Asser 2009. aastal. Ka üht teist kirjutuslauda koos tugitooliga⁹³ on seostatud professor Puusepa nimega (või see asus närvikliinikus tema ajal), selle andis muuseumile üle professor Ain-Elmar Kaasik 1982. aastal. 1920. aastatest pärit kirjutuslaua juurde kuulub omapärane tugitool: puitkonstruktsioon, kõrge kinnine seljatugi ühendatud istmeosaga, kaarjad käetoed. Tool on kaetud seest- ja väljastpoolt külgedel ja istmeosas riidega, kõvapols-terdatud, toetub neljale puidust jalale, mille otstes on messingrattad.

1984. aastal andis Eesti Põllumajanduse Akadeemia mullateaduse kateeder muuseumile üle Eesti mullateadlase, agrookeemiku, TÜ professori 1920–44 Anton Nõmmiku (1882–1957) kasutuses olnud kirjutuslaua ja kirjutuslauatooli,⁹⁴ mõlemad Lutheri vabriku büromööbli valikust: rulooga kirjutuslaud ning helepruuni viirulise spooniga kaetud tool aastaist 1895–1900.

⁸⁸ ÜAM 1332:12Aj.

⁸⁹ ÜAM 1228:7,8Aj.

⁹⁰ Võimalik, et firmalt Massoprodukt. Massoprodukt sai alguse 1916. aastal Jaan Olbrei, Arnold Kapsi ja A. Eeriku poolt asutatud osauhingust. See oli esimene eesti kapitaliga asutatud tööstusaktsiaselts, mille hiilgeajad jäid iseseisvusaega, mil Massoprodukt kujundas suuresti rahvusliku mööbli näo.

⁹¹ ÜAM 1291:1Aj.

⁹² ÜAM 1423:1Aj.

⁹³ ÜAM 192:1,2Aj.

⁹⁴ ÜAM 326:1,2Aj.

Luuletaja ja TÜ endise professori Gustav Suitsu kabineti mööbli⁹⁵ tema Rootsis eksiilis viibimise ajast annetas muuseumile tütar Helga Suits-Kangro 1996. aastal. Komplekti kuuluvad kõrge lihtne raamaturiul, kirjutuslaud, kirjutuslaua tool (polsterdatud, helepruun nahk), sekretärkapp (riiulid, laekad), diivanvoodi (polsterdatud, kaetud helepruuni nahaga) ja diivanilaud (metallist lauakattega), kaks leentooli ning neli tooli (istemööbel kõva polstriga, kaetud kollase siidriidega).

TRÜ õppejõu (1948–50) ning õppeprorektori (1961–63) Enno-Lembit Mikkelsaare (1921–79) koduse töökabineti sisustuse – kirjutuslaud, raamatukapp ja kolm tooli⁹⁶ – andis muuseumile üle abikaasa Sofia Mikkelsaar 1982. aastal. Spoonitud pindadega kirjutuslaud ja kolme uksega raamatukapp on 1920–30. aastatele iseloomulikud mööbliesemed. Historistlikud toolid, iste ja seljatugi kõva polstriga, kaetud pruuni nahaga (seljatugi ka tagantpoolt), sarnanevad Lutheeri vabriku toolidega aastaist 1895–1900.

Õpperaamatukogu, endise ülikooli kiriku hoone teisel korrusel asunud nn tuubikumi interjööri kuulusid barjääriga lauad, mille näidis asub samuti muuseumikogus.⁹⁷

Muuseumikogusse on vastu võetud ka üksikuid huvitavaid mööbliesemeid väljastpoolt ülikooli. 1982. aastal laekus Hellenurme mõisa läheduses asuvast Käpa talust antiikne iluvõrega kirjutuslaud, kirjutuslauatool, tigudiivan, kirjutuspult, Chippendale'i stiilis söögilaud ning lihtsad tugitoolid.⁹⁸ Kirjutuslaua lauaplaat on ääristatud puust kaitsevõrega, laud männipuust, kaetud palisandrist spooniga, lauaplaadil must tekstiilkate. Laud toetub neljale treitud ning ümarguste puumunadega kaunistatud jalale. Söögilaud on valmistatud tammepuust, neljakandiline, ümarate nurkadega, lahtikäiv, kaetud helepruuni peitsiga, toetub neljale kaarjakujulisele jalale, mis on nikerdatud ning kaetud ornamentidega. Laua külgedel on profileeritud iluliistud ning iga külje keskel ringikujuline ornament. Nimetatud mööbliesemed (kirjutuslaud, söögilaud) tunduvad taluinterjööri kohta liiga luksuslikud, nii et võib kahtlustada esemete seost Hel-

---

⁹⁵ ÜAM 980:1-12Aj.

⁹⁶ ÜAM 178:1-5Aj.

⁹⁷ ÜAM 1581:26Aj.

⁹⁸ ÜAM 176:1-7 Aj.

lenurme mõisaga, mille omanik oli Alexander Theodor von Midden-dorff (1815–94, elas Hellenurmes alates 1860).

Laborimööbel

Ülikoolis, eelkõige füüsika, keemia, farmaatsia ja farmakoloogia ning teistes arstiteaduskonna õppetoolides, olid 19. sajandil ja 20. sajandi algul laborisustuse olulised elemendid suured laborilauad, varustatud paljude sahtlite ja sahtelkappidega. Kapplauad võimaldasid nii katseid sooritada ja demonstreerida kui ka aparate hoiustada. Ka muuseumi mööblikogus on esindatud valik nendest mööbliesemetest.

Vanemad laborilauad võidi mõnikord tellida Saksamaalt. Kuid kuna laudade-kappide jooniseid oli peaaegu kõigis laboriaparatuuriga kauplevate firmade kataloogides, olid kohalikud mööblitiserid võimelised ka ise nende eeskujude järgi mööbliesemeid valmistama.

Üks vanemaid laboratooriumi kapplaudu on pärit 19. sajandi keemiakabinetist selle peahoones asumise ajast.⁹⁹ Laual on kaks kahe uksega kappi, nende ees toetav puidust raam, lauaplaadil tumepruun linoleum. Samast pärineb ka nelja kapi ja nelja sahtliga laborilaud¹⁰⁰ ning kapplaud, millel all kaks lükanduksega kappi ning ülal kolm sahtlit.¹⁰¹

Kaks suurt ja üks väike sahtelkappidega laborilaud pärinevad 19. sajandi anatoomia õppetoolist.¹⁰² Suurtel kapplaudadel on kolm sahtlisektsiooni, igaühes kuus sahtlit, millel on puidust treitud ümargused nupud. Samast ajast on pärit laborilaud-kapp, millel samuti allosas kaks kappi (mõlemad kahe uksega) ning ülaosas neli sahtlit (kõigil numbriplaadikesed). Ustel ja sahtlitel on messingist numbrisildid ja käepidemed.

Omapärane on peahoones asunud füüsikakabinetist pärit laborilaud, mille ülaosas on kaheksa sahtlit ning aluskapid on varustatud kaheksa lükanduksega.¹⁰³ Samast pärineb ka punakaspruuni peitsiga rohkete sahtlitega kappkummut¹⁰⁴, nelja suure ja viieteistkümn

⁹⁹ ÜAM 1581:4Aj.

¹⁰⁰ ÜAM 55:32Aj.

¹⁰¹ ÜAM 1228:27Aj.

¹⁰² ÜAM 33-35Aj.

¹⁰³ ÜAM 1581:6Aj.

¹⁰⁴ ÜAM 1581:5Aj.

Foto 5. Kapp-laud keemia instituudist, 19. sajand (ÜAM 1581:4Aj, A. Tennuse foto)

väiksema sahtliga, originaalsete metallist sahtlikäepidemetega ning lauaplaadi alt väljatõmmatava töölauaga. Anorgaanilise keemia õpetoolist pärineb kaheosaline kirjutuspult¹⁰⁵ – ülaosa roheline sametiga kaetud klapplaua all on sekretärikapp ning allosas sahtelkapid.

Farmaatsia instituudist pärit labori kapplauad ja kummutid on pärit 19. sajandi teisest poolest, professor Dragendorffi ajast. Üks paremini säilinud ese sellest mööbliliigist on tumepruuni peitsiga kaetud laboratooriumi kapplaud,¹⁰⁶ mille lauaplaat on kaetud musta värviga. Laual on neli sahtlit ja neli kappi. Sahtlitel on messingist käepidemed ning lukusüdamikud ja kappides vaheriilid. Tähelepanuväärsed on ka droogide, seemnete jms hoiustamiseks kasutatud sahtlitega kummutid.¹⁰⁷ Kõigil kummutitel on seitse messingnupudega sahtlit ning peal klaasitud vitriin materjalide eksponeerimiseks. Kõik seda tüüpi vanemad kapplauad on ka praegu muuseumi kollektsioonide hoiustamise teenistuses.

Uema laborimööbli näidised 20. sajandi keskpaigast on pärit vanast keemiahoonest (endise nimega instituutide hoone, kus asusid

¹⁰⁵ ÜAM 1167:55Aj.

¹⁰⁶ ÜAM 1332:16Aj.

¹⁰⁷ ÜAM 1332:18-20Aj.

Foto 6. Kummut vitriiniga farmaatsia instituudist, 19. sajand (ÜAM 1332:19Aj, A. Tennuse foto).

keemia ja farmaatsia instituudid). Hoone ehitustööd algasid 1938. aasta juulis-augustis (ehitas firma Kirk ja Shiffer), arhitektid I etapis Paul Mielberg ja teises etapis Henn Kuvasto. Sanitaartehnilised, ventilatsiooni- ja elektritehnilised seadmed olid imporditud ja tolle aja tasemel. Keskkütte, veevärgi ja kanalisatsiooni tegi firma A. Tõnisson ja Ko. Spetsiaalne ja harilik mööbel tehti Tartu parimates puidutööstusettevõtetes vastavalt importstandardile. 1939. aasta lõpuks oli hoone valmis ning komisjon selle väga hea hindega vastu võtnud. Mingit pidulikkust ega banketti polnud, sest käis Teine maailmasõda. 1940. aasta jaanuaris asusid farmaatsia instituudid uutesse ruumidesse. Nad mahtusid lähedalt ära ning rõõmustasid.¹⁰⁸

Instituutide hoone laborid olid sisustatud suurte laborilaudadega, mille mõlemas otsas olid keraamilised kraanikausid messingist

¹⁰⁸ Nikolai Slatinski (üliskooli tehnilise järelevalve insener) „Meenutusi Tartu Ülikooli farmaatsiahoone ehitamisest“, *Edasi*, nr 13, 16.01.1990; EAA, 2100-11-153.

veekraanidega. Kogusse vastuvõetud laual¹⁰⁹ on mõlemal pool neli sahtlit ja neli kappi, lauaplaadil pruun linoleum, laua keskel puidust riul laboritarvikutele. Kaalude toas olid spetsiaalsed seintele kinnitatud kaalualuslauad,¹¹⁰ kindlustamaks kaaludele stabiilsus ja täpsus.

Meditsiinis kasutatud eriotstarbeliste mööbliesemena võib nimetada kappe mikroskoobi preparaatidele¹¹¹ ning medikamentidele (metallraamis, klaasitud),¹¹² silmaoperatsioonide lauda,¹¹³ millel külgedel kaks kaarjat süvendit ja mis esindab 1920.–30. aastate nn Saksa tüüpi lauda silmaoperatsioonide tegemiseks ning stomatoloogi töökabineti sisustust (A. Sillard, 1920.–30. aastad).¹¹⁴

Toolid ja muu istemööbel

Tugitoolid, toolid ja taburetid moodustavad mööblikogus kõige arvukama esemeliigi. Vanemat ülikooli istemööblit esindavad kolm ampiirstiilis kõrgete jalgadega kasepuust kateedritooli, mis on ülikooli arhitekti Johann Wilhelm Krause (1757–1828) projekteeritud ning dateeritud aastatega 1804–07.¹¹⁵ Toolidel (kask) on polsterdatud, (kunst)nahaga kaetud iste, kaardus käetoed ning lihtne, ülaosas kaares seljatugi. Kogus olevatest toolidest üks asus peahoones ning kaks tooli saadi ülikooli majandusosakonnast.

Professor Dragendorffi tooliks peetakse legendi järgi kõrgetel jalgadel tumepruuni peitsiga kaetud, kaarja seljaosa ning käetugedega tooli, mille istmeosas oli algul õlgpunutis, mis renoveerimisel on asendatud võrkpunutisega.¹¹⁶

Muuseumikogus on mitmekesine painutatud puidutehnikas istemööbli valik, valmistajad vineermööbli pioneerid, Viinist pärit kolm venda Thonet'd („Gebrüder Thonet“, 1850), kelle eeskuju järgisid Jakob ja Josef Kohn (Viin, 1880. aastad – 20. sajandi algus),

---

¹⁰⁹ ÜAM 1332:21Aj.

¹¹⁰ ÜAM 1332:48Aj.

¹¹¹ ÜAM 1124:1Aj, 1247:18Aj.

¹¹² ÜAM 879:1-3Aj.

¹¹³ ÜAM 83:1Aj.

¹¹⁴ ÜAM 1032:1,2Aj.

¹¹⁵ ÜAM 1086:1,2Aj, 1167:63Aj.

¹¹⁶ ÜAM 297:1Aj.

Foto 7. Katedri tugitool, projekteerinud Johann Wilhelm Krause, u 1804-07 (ÜAM 1086:2Aj, A. Tennuse foto).

Voitsovi mööblivabrik 1890. aastatel ning A. M. Lutheri vabrik Tallinnas.¹¹⁷

Tähelepanuväärne valik toole laekus muuseumi tegevuse algusaastail zoologia instituudist. Painutatud tugiraamistikuga (raam, seljatugi, käetoed, iste, jalad) toolid 19. sajandi teisest poolest,¹¹⁸ millel on võrkpunitis selja- ja istmeosas, sarnanevad Thonet' toolidele Londoni 1851. aasta maailmanäitusel.¹¹⁹ Siin on ka tool nr 14, mis oli kõige levinum Thonet' mudel (prototüüp valmis 1859).¹²⁰ Viini toole laekus ka botaanikaaiast (valmistajad vastavalt Thonet, mudel nr 2; J. & J. Kohn ning Voitsov).¹²¹

¹¹⁷ A.M. Lutheri Mehhaanilise Puutöötlemise Vabrik 1877–99, Luterma ja Venesta 1900–19, Venesta ja Isokon 1920–30, Luterma 1920–40.

¹¹⁸ ÜAM 482:19-20Aj, nr-ta.

¹¹⁹ Krista Kodres, *Ilus maja, kaunis ruum. Kujundusstiile Vana-Egiptusest tänapäevani* (Tallinn, 2001), 151.

¹²⁰ ÜAM 482:18Aj.

¹²¹ ÜAM 1045:1-4Aj.

Kaks kolmikistet, mille viimased asukohad olid Ülikooli 16 fuajee ja hügieeniinstituut,¹²² on samuti pärit vennad Thonet' vabrikust Viinis (esemetel valmistaja tekst vene keeles). Istmetel on treitud käetoed ja seljatoe ülaosa, vineerist perforeeritud mustriuga seljatugi ja istmeosa, ees neli treitud ning taga kaks sirget jalga.

Pöördtaburetid¹²³ ehk „muudetava kõrgusega klaveritoolid (A. M. Lutheri vabriku mudel nr 1040a, 1890-1900)¹²⁴ olid kasutusel zoologia instituudi loenguruumis ja laboratooriumides.

Lutheri vabrikust on pärit ka toolid ja tugitoolid, millede viimane asukoht oli farmaatsia instituudi fuajee:¹²⁵ „pikendatud seljatoe raami ülaosaga toolid (mudel nr 1777), A. M. Luther, 1890–1900“,¹²⁶ samuti farmakognoosia õppetoolist saabunud Lutheri nn rahvatoolid¹²⁷ (mudel nr 1811).¹²⁸ Viimane oli väga levinud toolitüüp kodudes ja ametiasutustes, ning oli vabriku kõige tuntum ja populaarseim mööbliese, juurutatud 1890. aastatel. Iseloomulik detail on kolm vertikaalset pulka seljatoe ülaosas, mis iseloomustas ka teisi Lutheri vabriku tollaegseid tooteid, nagu lillealused, riulid ja sirmid.

Ülikooli hoonetes olid väga levinud Lutheri vabriku kirjutuslaua-ehk bürootoolid (vt ka kabinetimööbli peatükk), pöördmehhanismiga ja selle modifitseeritud neljajalgne variant, A.M. Lutheri vabriku toodang 1895–1900¹²⁹. Kogus on esindatud mõlemad tugitooli variandid.¹³⁰

Lihtsad tumepruuni peitsiga kaetud vineertoolid ehk nn Riia laadatoolid¹³¹ (valmistas firma Luterma, 1900–1919: istme vineerpõhi on perforeeritud, seljatoel ja jalgadel pulkühendused, kaks esijalga treitud ja põhja all Luterma tempel) asusid enne muuseumi sattumist peahoone keldriruumides.

Rahvuslikku stiili (nn talupojatoolid) järgivad mõned üliõpilasor-

¹²² ÜAM 1228:6,24Aj.

¹²³ ÜAM 55:17-27Aj.

¹²⁴ Kermik, 30.

¹²⁵ ÜAM 1332:2-10Aj.

¹²⁶ Kermik, 172.

¹²⁷ ÜAM 1472:3,4Aj.

¹²⁸ Kermik, 32.

¹²⁹ Kermik, 179.

¹³⁰ ÜAM 55:38, 44; 326:1Aj, 1252:3Aj, 1332:14Aj.

¹³¹ ÜAM 55:39-43Aj.

Foto 8. Laboratooriumi taburet hügieeni- ja tervishoiu instituudist (ÜAM 1167:26Aj, A. Tennuse foto).

ganisatsioonidele enne sõda kuulunud toolid,¹³² viimased asusid aastaid Tähe tänaval füüsikahoones.

Väga otstarbekate ja ökonoomsetena mõjuvad 20. sajandi esimese poole auditooriumitoolid märkmete tegemise lauakesega (mudel kasutusel ka tänapäeval, kuid plastmaterjalist), millega olid sisustatud nii mõnedki ülikooli auditooriumid. Muuseumile saadud heas korras toolide komplekt¹³³ pärineb nahahaiguste kliiniku loenguruumist.

Laborilaudade ja -kappide juurde kuulunud tumbasid ja taburette on muuseumikogus mitmesuguse kuju (ümmarguse ja kandilise istmeosaga) ning kõrgusega. Enamik neist on valmistatud puidust, kuid on ka metallist keermestiku ja jalaga ning puidust istmeosaga ning üleni metallist istemööblit.

Väga stiilsetena mõjuvad tänapäevalgi hügieeni ja tervishoiu instituudi ajaloolised laboritaburetid kolmel jalal: üks jalg treitud, kaks

¹³² ÜAM 1086:3,4Aj ning ÜAM 1581:28,29Aj.

¹³³ ÜAM 1124:1-22Aj.

kandilised, nende vahel puidust tugipulgad, mis tugevdatud omakorda metallpulkadega. Jalad on kaetud musta värviga, iste voolitud ümmargusena, kaetud valge värviga.¹³⁴ Keemiaosakonnast pärit kõrget taburetti (ümmargune polsterdatud istmeosa kaetud pruuni kunstnahaga, neljakandiline tugev alus)¹³⁵ võib pidada õppejõu tooliks laboris.

Peahoone mööbel

Peahoonest laekunud mööbli seast kerkivad esile eelkõige aastatest 1920–40 pärit õpetatud nõukogu saali lauad¹³⁶ ja käetugedega toolid.¹³⁷ Ristkülikukujulised lauad toetuvad neljale treitid (kannelüüritud, jaotustega) jalale. Lauad on muuseumis olnud kasutusel paljudel vastuvõttudel valges saalis, ekspositsioonides ning töölaudadena konverentsisaalis. Saali toolid on fotode järgi otsustades varieerunud: on kasutatud ampiirstiilis tugitoole ja ka Lutheri toole. Ka aula toolid 1950. aastatel (mis põlengus hävisid), olid Lutheri nn rahvatoolide mudeli variatsioon: helepruun peits, seljatoel neli püstist pulka.¹³⁸

Aula toolid 1965. aasta peahoone tulekahjus hävinud toolide asemele kavandas Leila Pärtelpoeg ja need valmisid 1967. aastal.¹³⁹ Eeskujuks võeti ampiirstiilis toolid.¹⁴⁰ Pärtelpoeg kirjutas: „...*Standard tegi sadat tooli ilma venitamata ja vigurdamata ... Kui sobivat mööbliriiet polnud võtta, siis see tehti, kooti vastavalt etteantud kavandile zakaarkangana Punases Koidus ... See kangas tuli laiatribuline kaunis ampiir, üks triip oli loorberipärg ja teine samalai oli läikiv atlass. Kasutatud oli kahte tooni, helesinist ja helehalli*“.¹⁴¹ Ka need aula toolid on tänaseks välja vahetatud ning asuvad ülikooli hoones ja ka muuseumis.

Rektor Arnold Koobi nõupidamiste ruumi mööblikomplekti –

---

¹³⁴ ÜAM 1167:27-31Aj.

¹³⁵ ÜAM 1228:26Aj.

¹³⁶ ÜAM 567:3-8Aj.

¹³⁷ ÜAM 1167:59-62Aj.

¹³⁸ ÜAM 1558:8, 10Aj.

¹³⁹ ÜAM 1558:2-7Aj.

¹⁴⁰ ÜAM 55:46-51Aj.

¹⁴¹ Leila Pärtelpoeg, *Tööraamat*, 97–101.

lauad, kaks tugitooli (üks neist kirjutuslaua originaaltool, teine hilisem koopia) ning 19 tooli (valmisid 1982)¹⁴² – kavandas samuti Leila Pärtelpoeg: „*TRÜ rektori kabineti ... kujundasin ülikoolis asuvate 19. sajandi alguse nõupidamistelaua ja toolide koopiatega. Kasutasin samu toole, mis mööblivabrik Standard kopeeris minu jooniste järgi 1965. aastal pärast aula põlemist. Rektori kirjutuslaua tooli eeskujuks sai K. E. v. Baeri mälestussambal asuv klismose tüüpi tool*“.¹⁴³

Morgensterni saalis asunud ampiirstiilis tugitoolid olid eeskujuks ka Aala Buldasele, kes projekteeris uued toolid muuseumi konverentsisaalile. Tema kujundatud on ka muuseumi valge saali toolid, mille eeskujuks sai saali rõdupiirde puidust muster, need valmisid 1989.

Puhkemööbel

Muuseumikogus on väike valik polsterdatud mööbliesemeid: biidermeierstiilis toolid ja tumba, mõned sohvad ja diivani-tugitoolide komplektid. Needki on pärit ülikooli hoonetest ning harilikult olid väga kulunud ja vajasisid renoveerimist.

Esimene pehme mööbli komplekt muuseumi vastuvõtuaktides on diivan ja kaks tugitooli,¹⁴⁴ mis olid ladustatud peahoone kohviku Sophokles kõrvalruumi (ning mattunud ülipaksu tolmu korra alla). Mööbliesemed olid algul nahkkattega, hiljem renoveerituna on nad saanud tumepruuni kunstnahast katte. Madala korjuga diivani ja tugitoolide polsterdatud pinnad on rafitud ja nõopidega tähistatud, jalgade otsas metallrullikud.

Kaunid biidermeierstiilis toolid (ümmargune polsterdatud iste tekstiilkattega, kaardus jalad)¹⁴⁵ ja järi¹⁴⁶ ning sohva 1920.–40. aastatest¹⁴⁷ laekusid kogusse histoloogia ja embrüoloogia õppetoolilt. Väga halvas seisus olnud mööbliesemed on nüüdseks renoveeritud ning kaunistavad muuseumi tööruume.

¹⁴² ÜAM 1167:32-53Aj. Asuvad muuseumi lektooriumis.

¹⁴³ Leila Pärtelpoeg, *Tööraamat*, 97–101.

¹⁴⁴ ÜAM 45:4-6Aj.

¹⁴⁵ ÜAM 1263:6-11Aj.

¹⁴⁶ ÜAM 1263:5Aj.

¹⁴⁷ ÜAM 1263:12Aj.

Vedrupolstriga sohva¹⁴⁸ ning sahtli ja intarsiatehnikas kaunistatud lauaplaadiga juugendstiilis lauake on saadud matemaatikainsituudist.

Ostetud on kogusse tigudiivan (Käpa talu mööblikomplektist), diivan ja kaks tugitooli (*Bergere*, vedrupolsterdus, kaetud musta kunstnahaga, nööpkinnitus).¹⁴⁹

Punase sametiga kaetud elutoamööbli komplekt (Saksa neostiil): laud, sohva, riiul, kaks tugitooli, neli tooli (kask, peitsitud, mustaks lakitud), nikerdatud, iste vedrupolster, seljatugi kõvapolster, ümber reljeefne hammaslõige), osteti 1975. aastal ülikooli kunstimuuseumile (hiljem anti üle ülikooli muuseumile) ning arvatakse olevat pärit Peterburist.¹⁵⁰

Pediaatria osakonnas olid hoiul (tõenäoliselt eraisikule, endisele töötajale vms kuulunud) mööbliesemed,¹⁵¹ nagu biidermeierstiilis sekretärkapp (pätkel, punakaspruun peits, kaunistuseks aaderdus, klappukse taga on peidus väikesed laekad) ja puhvetkapi sektsioon (ukse ülaosa klaasitud, ukse keskel treititud tammelehtedest kaunistus) 1920. aastatest.¹⁵²

Muuseumikogus on ka mõned suuremad muusikariistad. Haruldasem neist on harmoonium „I(J). Olbrey“,¹⁵³ pärit Jaan Olbrei (1863–1918) klaveritöökojast.¹⁵⁴ Tema muusikariistad pälvisid auhindu ka maailmamessidelt. Kogus oleva harmooniumi esipaneelil võib näha nelja auhinnamedali avers-revers-kujutisi.¹⁵⁵ Kaks suurt kontsertklaverit, Moritz Hermann Karl Rönisch (Dresden ja Peterburg) ning tiibklaver Vanemuine on ruumipuudusel hoiul lahtivõetult ja nende varasem asukoht ei ole teada.

---

¹⁴⁸ ÜAM 1252:4Aj, 1240:2Aj.

¹⁴⁹ ÜAM 1228:9-11Aj.

¹⁵⁰ ÜAM 1153:3-10Aj.

¹⁵¹ ÜAM 564:1-4.

¹⁵² Oskar Rütli. *Ühe eesti sugupõlve tööst ja võitlusest (1871–1949)*. New York, 1964. L. 327.

¹⁵³ ÜAM 45:7 Aj.

¹⁵⁴ 1900. aasta põllu- ja käsitöö väljanäitusele esines Jaan Olbrei kahe harmooniumiga (Postimees 1900, juuni). Tema töökojas valmistati kokku 50 harmooniumi ning 500 klaverit (Madis Kokla, Anatoli Strelov, *Grand Piano Manufacturing in Estonia*).

¹⁵⁵ *Estnisches Landwirtschaftliches Verein* (kaks medalit), *Imper. Moskovsk. Obsestu. Selsko-Hozjaistvo* ning *Revelskoe Estonskoe Obsestu. Hozjaistva* (mõlemalt üks medal).

Foto 9. Kapp-pesulaud
ülikooli kunstimuseumi
algusajast (ÜAM 1153:12Aj,
A. Tennuse foto).

Muud mööbliesemed: kartoteegid, nagid, kõnepuldid

Lisaks ülikooli raamatukogus asunud ja muuseumile jäänud kartoteegikappidele on muuseumikogusse vastu võetud kappe koos kartoteekidega. Nii võeti õigusteaduskonnast (selle peahoones asumise ajast) vastu raamatukapp ja kaheosaline kartoteegikapp koos 1920.–40. aastate kriminoloogiakartoteegiga.¹⁵⁶ Eesti ja üldkeeleteaduse instituudilt saadi neljaosaline kartoteegikapp¹⁵⁷ koos Georg Mülleri aastail 1600–06 peetud eestikeelsete jutluste sõnastiku sedelkartoteegiga (koostatud 1960–2000).

¹⁵⁶ ÜAM 916:3, 4Aj.

¹⁵⁷ ÜAM 1526:1Aj.

Mitmed vanemad raamaturiiulid pärinevad keemia instituudist: omanäoline on kasepuust L-kujuline riiul (keskel treitud tugipuu),¹⁵⁸ samuti must riiul tagaseinaga.¹⁵⁹ Füsioloogia instituudist pärineb kõrge mahukas riiul, mille küljelaua otsad on vormitud voolujoonelistena.¹⁶⁰

1890. aastate tualettkapp, millel on salalukk tagaküljel,¹⁶¹ (hallikaspruun marmorplaat, kasepuu, päklikpuust ehisvineer, ostetud F. Neideri pärandist 1978 ülikooli kunstimuuseumile) on ese, mis võis kuuluda üliõpilase elamisse 19.–20. sajandi vahetusel. Kapp-pesulaud on ülikooli kunstimuuseumi tarbemööbliese muuseumi asutamise ajast (hallikasvalgest marmorist tagasein ja pesuplaat, mahagonvineer, männipuu, vask) fajansskausi, kraani ning veereservuaariga tagaseinas.¹⁶²

19. sajandi riidenagid¹⁶³ on pärit zooloogia ja füsioloogia õppetoolidest ning vanast anatoomikumist (nagi tugipuu toetub neljale treitud jalale, ülaosas ketas nagipulkadega peakatetele ja üleriinetele).

Enamik auditooriumides ja laborites kasutatud kõnepultidest on lauale asetatavad. Kogus on ka üks 20. sajandi esimese poole kõnetool (kask, helepruun peits, puidust nikerdused), pärit ülikooli peahoones asunud soome-ugri keelte õppetoolist.

Tudengimuuseumi ja TÜ kunstimuuseumi kogu

Ülikooli muuseumi mööblikoguga on liidetud ka endise tudengimuuseumi ja TÜ kunstimuuseumi mööbliesemed.

Tudengimuuseumist pärinevad üksikud esemed: laud, voodid, mõned toolid, mis kuulusid muuseumi ekspositsiooni. Seevastu aga TÜ kunstimuuseumi umbes 100-esemelist mööblikogu iseloomustab kirju koosseis ja päritolu. Mööblit on kogutud ülikooli hoonetest ning saadud annetustena, soetatud ostudena siit-sealt ja mitte ai-

---

¹⁵⁸ ÜAM 55:29Aj.

¹⁵⁹ ÜAM 55:30Aj.

¹⁶⁰ ÜAM 1513:11Aj.

¹⁶¹ ÜAM 1153:2Aj.

¹⁶² ÜAM 1153:12Aj.

¹⁶³ ÜAM 55:15, 1167:1,56Aj.

nult ülikoolist. Ka vajavad paljud esemed renoveerimist või korrastamist.

Istemööblit on kogus mõned kaunid ampiirstiilis toolid,¹⁶⁴ üks kuninganna Anne'i stiilis tool,¹⁶⁵ biidermeierstiilis toolid,¹⁶⁶ üks rahvuslikus stiilis tool¹⁶⁷ ning arhitekt Edgar-Johann Kuusiku (1888–1977) kujundatud tool 1927.–28. aastast.¹⁶⁸ Valik mööblivabrikute vineerist istemööblit (Kohn, Voitsov, Luther) sarnaneb osaliselt ülikooli muuseumi kogus oleva mööbliga, kuid siinsed esemed on halvemas seisukorras (määrduvad, paljude vineertoolide originaalistmeosad vahetatud jms).

Kabinetimööblit on kogus mitmeid esinduslikke kirjutuslaua-
du,¹⁶⁹ sealhulgas klassitsistlikus stiilis kirjutuslaud 1820.–30. aastatest¹⁷⁰ ning laud aastast 1900,¹⁷¹ samuti üks sekretärkapp.¹⁷² Laudade juurde kuuluvad 1920. aastate kirjutuslauatoolid.¹⁷³ 1920. aastatest pärineb ka funktsionalistlikus stiilis mööblikomplekt: toolid, malelaud, tugitoolid, laud ja sohva.¹⁷⁴ Samast ajast on veel punutud korvmööbli komplekt: sohva, laud ja tugitoolid.¹⁷⁵

Ülikooli kunstimuuseumi mööblikollektsioonis leiduvad J. W. Krause projekti järgi valmistatud kollektsioonikapid (ülemised ja alumised osad)¹⁷⁶, biidermeierstiilis raamatukapp¹⁷⁷ ning Tartu meistri raamatukapp (ülemine osa) aastaist 1859–61.¹⁷⁸

Kogusse kuulub ka laud, mille ümber peeti Soome-Vene rahuläbirääkimisi 1920. aastal.¹⁷⁹ Laud on asunud Toomel raamatukogus õppejõudude lugemissaalis, deponeeriti 1982 ajakirjanduse kateedril peahoones ja asub nüüd Lossi 36.

¹⁶⁴ ÜAM 1510:37-41,43,45Aj.

¹⁶⁵ ÜAM 1510:42Aj.

¹⁶⁶ ÜAM 1510:46-48, 85-88Aj.

¹⁶⁷ ÜAM 1510:44Aj.

¹⁶⁸ ÜAM 1510:49Aj.

¹⁶⁹ ÜAM 1510:68,69,89Aj.

¹⁷⁰ ÜAM 1510:66Aj.

¹⁷¹ ÜAM 1510:67Aj.

¹⁷² ÜAM 1510:70Aj.

¹⁷³ ÜAM 1510:6-12Aj.

¹⁷⁴ ÜAM 1510:20-35, 90-94Aj.

¹⁷⁵ ÜAM:1510:2-5Aj.

¹⁷⁶ ÜAM 1510:77-82Aj.

¹⁷⁷ ÜAM 1510:74Aj.

¹⁷⁸ ÜAM 1510:83Aj.

¹⁷⁹ ÜAM 1510: 96Aj.

Paljud siinsest kogust pärit esemed on deponeeritud ülikooli õppehoonetesse ülikooli töötajate töökohtadele ja avalikku ruumi, niisamuti nagu mööbliesemed endisest ülikooli ajaloomuuseumi kogust. Näiteks kaunite nikerdustega Baeri raamatukapp on näha kõigile ülikooli raamatukogu RARA saali külastajatele.

Kokkuvõtteks

TÜ muuseumi mööblikogu sisaldab üle 600 museaali. Lisaks haldab muuseum ülikooli Kultuurivara andmebaasi, mis sisaldab muu hulgas ka andmeid mööbliesemete kohta.

Muuseumi mööblikogus leidub ülikooli õppehoonete, auditooriumide, laborite, töökabinettide, aula ja raamatukogu ajaloolisi interjööri elemente 19. ja 20. sajandist. Kogutu on osutunud mahukamaks kui ruumid võimaldavad. Kuid see on olnud paratamatu mitmel põhjusel: mööbliesemed peegeldavad oma ajastut, iseloomustades akadeemilist elustiili ja tööde korraldust.

Ülikooli vana raamatukogu ruumid toomkirikus on tähtis osa ülikooli ajaloo. Morgensterni saal on ülikooli teine oluline ajalooline pidulik saal peahoone aula kõrval. Klingereri raamatukapid, Krause repositooriumid ning Morgensterni isiklik raamatukapp ja töölaud ning ampiirstiilis tugitoolid koos antiikbüstide koopiatega on selle saali tunnusesemed.

Vana ülikooli aitavad tunnetada ajaloolised kollektsoonikapid, sh koos kollektsoonidega nagu Erdmanni farmakoloogiline kollektsoon, Schmidt'i kivimikollektsoon ja Dragendorffi farmaatsiakollektsoonid. Ülikooli laborite iseloomulikud esemed on suured kapplauad, sahtelkapid ja kummutid ning mitmekesine istemööbli valik (sh Krause-aegsed kateedri tugitoolid, laborite taburetid, auditooriumide toolid).

Kabinetimööbli näidiseid läbi aegade on võimalik seostada paljude Tartu Ülikooli nimekate õppejõudude ja professoritega, nagu Artur von Oettingen, August Rauber, Ludvig Puusepp, Albert Valdes, Gustav Suits jt.

Ülikooli mööbli valmistajatele on üldiselt pööratud vähe tähelepanu. 19. sajandi inventariraamatutes mainitakse nimesid, nagu Roger, Maibaum jt, kuid sageli jäävad tisleerid nimetuks. Sajandivahetusel

ja 20. sajandi esimesel poolel hakati soetama valdavalt vabrikumööblit, populaarsed olid Thonet' vabrik, A. M. Luther jt ettevõtted. Tarbemööblit valmistas ülikoolile sageli ka soodsat hinda pakkunud Tartu Linna Tööstuskool.

Mööbliesemed läbi aegade on asendamatud ajalooliste interjööride eksponeerimisel. Muuseum kasutab ajaloolist mööblit oma kogude hoiustamiseks ja eksponeerimiseks, võime öelda –ülikooli ajalooline mööbel on kui raam muuseumikollektsioonidele.

Leili Kriis, MA, on TÜ muuseumi kuraator ja kauaaegne peavara-hoidja (1979–2015).

Furniture collection – a frame for museum collections

LEILI KRIIS

University of Tartu Museum

The furniture collection of the University of Tartu museum comprises over 600 museum pieces. In addition to that, the museum manages the cultural assets of the university, which also include some furniture, and maintains a database of it. When the Tartu State University History Museum was founded in 1976, large-scale renovations started in the university buildings, which led to a collection of older furniture accumulating in the museum.

The furniture collection has some historic interior design elements from the faculties, auditoriums, laboratories, offices, the assembly hall and library, which date back to the 19th and 20th century. The collection has grown more than anticipated and is bigger than the space at the museum allows. This has been inevitable for several reasons: elements of furniture reflect their era, describe contemporary academic lifestyle and work procedure. In comparison to other Estonian museums, the furniture collection of the University of Tartu Museum stands out for its university-specific elements, such as large cupboard-desks, cabinets with drawers and chests of drawers characteristic of laboratories. The historic collection cabinets, some of which came to the museum with collections such as Johann Friedrich Erdmann's (1778–1846) pharmacological collection, Carl Schmidt's (1822–1894) rock collection, and Johann Georg Dragendorff's (1836–1898) pharmacy collection provide us a sense of the older history of the university. The museum has a varied collection of seat furniture (including lectern armchairs, stools from laboratories and chairs from auditoriums, dating back to the early 19th century). The pieces of historical office furniture are connected to many well-known lecturers and professors of the University of Tartu, such as a physicist Arthur von Oettingen (1836–1920), medics August Rauber (1841–1917), Ludvig Puusepp (1878–1942) and Albert Valdes (1884–1971), philologist and poet Gustav Suits (1883–1956), and others.

The rooms of the old university library in the Dome Church, es-

pecially the Morgenstern hall, are decorated with historic furniture; cabinets brought in with curator Friedrich Maximilian Klinger (1752–1831) in the 19th century, book repositories designed and built by the university architect Johann Wilhelm Krause (1757–1828), the personal book cabinet and desk of the library's long-time director Karl Morgenstern (1770–1852), and empire style armchairs with replicas of antique bust sculptures.

We know little about the makers of the university's furniture. Local masters (Roger, Maibaum and others) are mentioned in the inventory books of the 19th century, but often the carpenters have remained anonymous. Factory furniture prevailed at the turn of the century and in the first half of the 20th century; products of Thonet, A. M. Luther and others were the most popular. The Tartu Industrial School often made practical pieces of furniture for the university as well, offering their products for a lower price.

These pieces of furniture are irreplaceable in displaying the university's historic interiors. The museum uses the historic pieces to store as well as present its collections, which makes the university's historic furniture a sort of a frame to the museum collections.